

Zasady latynizacji języka arabskiego

Język arabski (*al-arabijja*) należy do języków afroazjatyckich, dawniej zwanych chamito-semickimi, do rodziny semickiej (oprócz arabskiego do żywych języków semickich należy amharski, aramejski, hebrajski, maltański, tigre oraz tigrinia). Język arabski ma status jedyne go języka oficjalnego, lub jednego z języków oficjalnych, w 26 krajach Afryki (Algieria, Czad, Dżibuti, Egipt, Erytrea, Komory, Libia, Maroko, Mauretania, Sahara Zachodnia, Somalia, Sudan, Tunezja) oraz Azji (Arabia Saudyjska, Bahrajn, Irak, Izrael, Jemen, Jordania, Katar, Kuwejt, Liban, Oman, Palestyna, Syria, Zjednoczone Emiraty Arabskie). Współczesnym językiem arabskim (Modern Standard Arabic – MSA), wg niekiedy rozbieżnych statystyk, posługuje się obecnie jako rodzimym ok. 250 milionów ludzi. Rozpoczął on swą karierę światową wraz z narodzeniem się i rozprzestrzenieniem islamu w VII w. n.e., stając się nie tylko językiem rytualnym, lecz uniwersalnym narzędziem rozwoju administracji, nauki, kultury i wymiany handlowej. Jako język islamu arabski jest znany, w mniejszym lub większym stopniu, w całym świecie muzułmańskim, obejmującym ok. 1,5 miliarda ludności świata.

Osobliwością języka arabskiego jako języka narodowego jest fakt, że *de facto* ma on charakter wyłącznie literacki i konwencjonalny, natomiast jako macierzystym, w życiu codziennym, Arabowie posługują się dialektami (*lahdża*, *ammijja*, *daridża*), które są bardzo różne od siebie nawzajem jak i wspólnie różnią się od języka literackiego. Stopień ich wewnętrznego podobieństwa i różnic można przyrównać do świata języków słowiańskich, z zastrzeżeniem zasadniczej różnicy poczucia wspólnej tożsamości kulturalnej i narodowej w obu tych grupach (silnie rozwinięta wspólna tożsamość arabska wobec braku takiej u Słowian).

Język arabski posługuje się własnym pismem o charakterze spółgłoskowym, pisanym od prawej do lewej, w którym samogłoski zaznacza się jedynie wyjątkowo. Ułatwia ono z jednej strony, przez elastyczność odczytu, komunikację między ludźmi posługującymi się różnymi dialektami, z drugiej zaś utrudnia wszelkie procesy standaryzacyjne. Deklaratywna jedność arabskiego obszaru językowego stoi w sprzeczności z rzeczywistością, w której standaryzowanie nazewnictwa powoduje konieczność niejako tłumaczenia nazw z dialektów na język literacki. Wywołuje to naturalny dyskomfort psychologiczny u ludzi przyzwyczajonych do opisywania swojej przestrzeni geograficznej we własnym języku mówionym. Literacka wersja języka arabskiego (MSA) jest jednak jedyną o charakterze oficjalnym na całym tym obszarze. Zasady standaryzacji, przyjęte i potwierdzone wciąż przez ogólnoarabskie ciała eksperckie i oficjalne instytucje, mówią wyraźnie o języku literackim wraz z kompletem zapisu samogłoskowego, dla usunięcia ryzyka różnego odczytywania tych samych nazw. Zasady latynizacji odnoszą się do tak właśnie zestandaryzowanych nazw, lecz również one nie zostały do tej pory ostatecznie uzgodnione i przyjęte do faktycznego użytku.

W swoich pracach Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych posługuje się stale systemem transliteracji Bejrut 1972, nieco zmodyfikowanym dla lepszej zgodności reguł z materiałem wyjściowym (języka dawcy, czyli arabskiego). System ten, przyjęty niegdyś przez kraje arabskie, lecz nigdy nie wprowadzony w życie, oparty był głównie na brytyjsko-amerykańskim systemie BGN/PCGN 1967; ulegał on jednak kolejnym modyfikacjom, które dotychczas nie znalazły odbicia w praktyce. Stosowane zasady polskiej transkrypcji arabskiego datują się na 1972 r., choć od tego czasu ze względów praktycznych wprowadzono do nich drobne zmiany. Transkrypcja ma charakter uproszczonego ze względu na duże rozbieżności fonetyczne między językiem arabskim i polskim. W sumie oba te systemy, przy braku systemu oficjalnie zaaprobowanego i wprowadzonego w życie przez same kraje arabskie, spełniają bardzo dobrze swoje zadanie.

Spółgłoski

końcowa	formy liter:			transliteracja	transkrypcja
	wewnętrzna	początkowa	samodzielną		
ء, ا, ؤ, ئ, ة ¹	ء, ا, ؤ, ئ, ة ¹	أ, إ ²	ء	' , - ³	' , - ⁴
ا	ا	ا	ا	-	- ⁵
ب	ب	ب	ب	b	b
ت	ت	ت	ت	t	t
ث	ث	ث	ث	th	s
ج	ج	ج	ج	j	dź
ح	ح	ح	ح	h ⁶	h
خ	خ	خ	خ	kh	ch
د	د	د	د	d	d
ذ	ذ	ذ	ذ	dh	z
ر	ر	ر	ر	r	r
ز	ز	ز	ز	z	z
س	س	س	س	s	s
ش	ش	ش	ش	sh	sz
ص	ص	ص	ص	ʃ ⁶	s
ض	ض	ض	ض	d ⁶	d
ط	ط	ط	ط	t ⁶	t
ظ	ظ	ظ	ظ	z ⁶	z
ع	ع	ع	ع	‘	' , - ⁷
غ	غ	غ	غ	gh	gh
ف	ف	ف	ف	f	f
ق	ق	ق	ق	q	k
ك	ك	ك	ك	k	k
ل	ل	ل	ل	l	l
م	م	م	م	m	m
ن	ن	ن	ن	n	n
و	و	و	و	w	w
ه	ه	ه	ه	h	h
ة	-	-	ة	h , t ⁸	- , t ⁸
ي	ي	ي	ي	y	j

Ligatura⁹

końcowa	forma:			transliteracja	transkrypcja
	wewnętrzna	początkowa	samodzielną		
لا, لا	لا, لا	لا	لا	lā	la

Samogłoski

końcowa	formy liter:			transliteracja	transkrypcja
	wewnętrzna	początkowa	samodzielną		
اَ	اَ	أَ	اَ	a	a
آ, اِ	آ, اِ	آ	آ	ā	a
-	اِ	-	اِ	à	a
اِ	-	-	اِ ¹⁰	á	a
اِ	اِ	إِ	اِ	i	i
يِ	يِ	يِ	يِ	ī	i
اُ	اُ	أُ	اُ	u	u
وُ	وُ	أُ	وُ	ū	u

Dyftongi

końcowa	formy liter:			transliteracja	transkrypcja
	wewnętrzna	początkowa	samodzielną		
اِيَ	اِيَ	أِيَ	اِيَ	ay	aj
اُوَ	اُوَ	أُوَ	اُوَ	aw	au
اِيُ	اِيُ	أِيُ	اِيُ	uy	uj

Znaki specjalne

اَ	<i>sukun, dżazma</i>	znak oznaczający brak samogłoski po spółgłosce, nad którą został umieszczony
اَ	<i>szadda, taszdid</i>	znak oznaczający podwojenie spółgłoski, nad którą został umieszczony znak redukcji krótkiej samogłoski słabej <i>a, i</i> lub <i>u</i> na początku wyrazu, zastępujący w piśmie zarówno tę samogłoskę, jak i <i>hamzę</i> , z którą jest umieszczony; w transliteracji zaznacza się poprzez postawienie nad tą samogłoską <i>daszka</i> ˘ lub znaku <i>brewis</i> ˘; w transkrypcji zredukowana samogłoska jest pomijana.
اِ	<i>wasla</i>	
اَ, اِ, اِ	<i>tanwin</i> (lub <i>nunacja</i>)	znaki dodatkowe, oznaczające przypadki rzeczowników i przymiotników, nie występują jednocześnie w nazwach geograficznych.

Rodzajnik określony

Rodzajnik określony *al-*, występujący przed wyrazami zaczynającymi się od *spółgłosek słonecznych* (*huruf szamsijja*), ulega asymilacji. Zamiast litery *l* pisze się wtedy, odpowiednio [*trl.* (*trb.*): *t* (*t*), *th* (*s*), *d* (*d*), *dh* (*z*), *r* (*r*), *z* (*z*), *s* (*s*), *sh* (*sz*), *ṣ* (*s*), *ḍ* (*d*), *ṭ* (*t*), *ẓ* (*z*), *l* (*l*), *n* (*n*)]. Rodzajnik określony pisze się w języku arabskim razem z wyrazem, do którego się odnosi. Ponieważ jednak stanowi odrębną jednostkę leksykalną, w transliteracji i transkrypcji jest oddzielony *dywizem* (*łącznikiem*: -), np. Al-Madīnah (*trl.*), Al-Madīna (*trb.*), Ar-Riyāḍ (*trl.*), Ar-Rijad (*trb.*).

Duże i małe litery

W języku arabskim nie rozróżnia się dużych i małych liter. Nawiązując do konwencji europejskich, piszemy dużą literą wszystkie wyrazy znaczące oraz rodzajniki na początku nazwy. Rodzajniki oraz rzadko występujące przyimki wewnątrz nazw złożonych pisze się małą literą, np. Al-‘Irq al-Kabīr ash-Sharqī (*trl.*), Al-Irk al-Kabir asz-Szarki (*trb.*).

- ¹ Forma wewnątrzwyrazowa i końcowa litery *hamza* występuje w czterech postaciach graficznych: samodzielnie lub z jednym z trzech elementów pomocniczych. Każdy z tych elementów pomocniczych może występować w dwu wariantach: łączącym się i niełączącym się z poprzedzającą literą.
- ² Litera *hamza* występuje na początku wyrazu zawsze z elementem pomocniczym (*alif*).
- ³ W transliteracji *hamzę* na początku wyrazu pomija się, pozostawiając jedynie odpowiednią samogłoskę.
- ⁴ W transkrypcji zwykle pomija się literę *hamza*, poza tym, gdy znajduje się między samogłoskami – wtedy litera ta jest transkrybowana jako ’.
- ⁵ Litera (*alif*) nie ma własnej wartości fonetycznej, służy jedynie jako podpórka pod literę *hamza* lub przedłużenie samogłoski *a*.
- ⁶ Litery w transliteracji zapisywane z kropkami można zastępować literami z ogonkiem (*cédille*): ħ → ħ̣, š → ṣ̌, ḍ → ḍ̣, ṭ → ṭ̣, ḏ → ḏ̣.
- ⁷ W transkrypcji zwykle pomija się tę literę, poza tym, gdy znajduje się między samogłoskami – wtedy litera ta jest transkrybowana jako ’.
- ⁸ Litera (*ta marbuta*) występuje wyłącznie na końcu wyrazów. Jest ona transliterowana i transkrybowana jako *t* w rzeczowniku opisywanym przez inny rzeczownik następujący po nim, które razem tworzą konstrukcję określaną jako *idafa* lub *status constructus*; w pozostałych sytuacjach transliteruje się ją jako *h*, a w transkrypcji jest pomijana.
- ⁹ W przeciwieństwie do dwuznaku *y* inne ligatury, czyli połączenia dwu lub więcej znaków spółgłoskowych, choć są liczne, nie mają charakteru obowiązkowego i zależą od predylekcji kaligraficznych piszącego. Nie zostały więc uwzględnione w tabeli.
- ¹⁰ Litera (*alif maksura*) występuje wyłącznie na końcu wyrazów.

Bibliografia:

1. Danecki, Janusz: *Gramatyka języka arabskiego*. Tom I-II. [Wyd. 2]. Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 2001.
2. Grande, Bencion Meerovič: *Kurs arabskoj grammatiki v sravnitel'no-istoričeskom osveščeni*. Izdatel'stvo Vostočnoj Literatury, Moskva 1963.
3. Groom, Nigel: *A Dictionary of Arabic Topography and Placenames*. A Transliterated Arabic-English Dictionary with an Arabic Glossary of Topographical Words and Placenames, Librairie du Liban / Longman Group Limited, Beirut/London 1983.
4. Król, Iwona: *Pismo i ortografia arabska*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.
5. *Romanization systems for geographical names*, [w:] *Technical reference manual for the standardization of geographical names*, New York 2007, s. 8-11 (Arabic) http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/ungegn-tech-ref-manual_M87_combined.pdf
6. Wehr, Hans: *A Dictionary of Modern Written Arabic (Arabic-English)*. Edited by J Milton Cowan. Fourth edition. Considerably enlarged and amended by the author. Spoken Language Services, Inc., Urbana, IL 1979.
7. Wright, William: *A Grammar of the Arabic Language*. Vol. I-II. Third edition. Librairie du Liban, Beirut 1974.
8. Zagórski, Bogusław R.: *Nazwy arabskie w polskiej geografii i kartografii na tle praktyki międzynarodowej*. - *Arabic Names in Polish Geography and Cartography in the Light of International Practice*. [in:] *Polski Przegląd Kartograficzny – Polish Cartographical Review*, 4/4, Warszawa 1972, pp. 157-164.
9. Zagórski, Bogusław R.: *Polish Exonyms for the Arab World: How They Come and Go, What Appears to Stay*. Referat wygłoszony w czasie 12th Working Group on Exonyms Meeting, UNGEGN, 16-18 maja 2012, Gdańsk.

Oprac.: Bogusław R. Zagórski